

Nikica Barić, *Split 1980-ih. Društveni sukobi u sutonu samoupravnoga socijalizma* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2019), 863 str.

Knjiga *Split 1980-ih*, riječima samoga autora, teži „prikazati glavna zbivanja i društvene sukobe u Splitu u posljednjem desetljeću komunističke vladavine, dakle u razdoblju čiji je početak obilježen smrću jugoslavenskoga predsjednika Josipa Broza Tita, a kraj održavanjem višestranačkih izbora na kojima su komunisti izgubili vlast” (str. 793). Knjiga je voluminozna, no pisana je jasnim stilom uz obilje citata aktera onovremenih zbivanja te predstavlja odličnu rekonstrukciju onovremene zbilje. Nikica Barić afirmirao se kao povjesničar koji svim svojim istraživačkim temama pristupa studiozno, na temelju velikoga broja izvora, uz propitivanje prošle stvarnosti i preispitivanje slika o njoj već stvorenih u sadašnjosti.

U „Uvodu” (str. 7–14) autor je progovorio o motivima i ciljevima pisanja knjige, korištenoj metodologiji te vrlo kratko o prethodnom razvoju Splita. Prvi dio knjige, „Organizirane subjektivne snage” (str. 17–231), raščlanjen je na poglavlja „Partija”, „Fronta”, „Omladina”, „Borci”, „Rukovođenje i samoupravljanje”, „Neuspjeh Gradske zajednice općina Split”, „Sredstva javnoga informiranja”, „Kultura” i „Drugarice” te predstavlja glavne društvene snage na javnoj sceni i pruža okvir događanja. Na početku toga dijela analizirano je stanje u splitskoj organizaciji Saveza komunista Hrvatske, koja je na početku toga razdoblja brojna, a prema kraju se postupno osipala, modeli njezina djelovanja, snažan pečat koji je davala cjelokupnom životu, ali i kritike koje su postojale u samim partijskim redovima. Raskorak između onoga što je trebao biti i što je uistinu bio Socijalistički savez radnog naroda na splitskom je primjeru relativno sažeto, ali dobro prikazan. Omladini je posvećeno dosta prostora, i to ne samo formalnom Savezu socijalističke omladine nego i raznim teškoćama i perspektivama koje je tadašnja mladež imala, pa se tu progovorilo i o reformi školstva i lokalnim posebnostima njezina provođenja, nedostatku školskoga prostora i pretrpanim razredima, standardu studenata, načinu provođenja slobodnoga vremena, nikad realiziranom Domu omladine, nacionalističkim incidentima, konzumiranju droge te općenito odnosu mladih i starih generacija, pa je to ujedno i jedno od najzanimljivijih poglavlja. U poglavlju „Borci” obrađeno je javno djelovanje Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata, odnos javnosti i formalnih društveno-političkih organizacija prema Titovu liku i djelu, ratu i revoluciji, ali i drugim sjećanjima i tradicijama. Značajke rukovodećih kadrova u splitskoj općini s naglaskom na kadrove u privredi te općenito značajke samoupravljanja i delegatskoga sistema analizirane su u dijelu o rukovođenju i samoupravljanju. Zanimljiva je to slika neobična sustava nazvanog samoupravljanje, beskonačnoga i besplodnoga sastančenja koje je

davalo iluziju rada, načina biranja rukovodećih kandidata, (ne)spособnosti i političke podobnosti, utjecaja poznanstava i klanova, svakojakih sumnjičenja za skretanje s „linije” te općenito uloge Saveza komunista i njegove birokracije u društvu i gospodarstvu, privredne krize i njezinih posljedica na reorganizaciju poduzeća i jačanje uloge direktora.

Odnos središta i općinske periferije u 80-ih godina najvećoj općini Socijalističke Republike Hrvatske i jednoj od većih u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji temeljito je obrađen prikazom reorganizacije na više općina zatim opet udruženih u gradsku zajednicu općina (1986.) po uzoru na druge veće gradove u državi. Obrađeni su tu problemi Solina, koji se smatrao zakinutim pripajanjem općini Split, povremeno vrlo burna borba Kaštelana za vlastitu komunalnu samoupravu, pa konstituiranje općina Kaštela, Solin i Split, odnosno zajednice općina, a zatim opet optužbe za tiraniju, blokadu i opstruiranje funkcioniranja zajednice općina te na kraju njezino ukidanje (1989.). U cijeloj toj priči posebno je zanimljiv dio o borbama za građevinsko zemljište, odnosno o prijelazu privatnoga građevinskog zemljišta u društveno vlasništvo i optužbama za uzurpaciju društvenoga zemljišta za privatne interese.

Sredstvima javnoga informiranja posvećeno je posebno poglavlje, u kojem su temeljitije predstavljena ne samo faktografski nego i kroz partijski pogled na njihovu svrhu, probleme propagande i slobode informiranja. Razmatraju se i kroz uređivačku politiku, članstvo novinara u Savezu komunista, pri čemu se partijska i uređivačka politika isprepleću, te pitanje je li uopće postojala prava cenzura pored vrlo razvijene samocenzure te pisanja „između redova”. Uz glavna sredstva javnoga informiranja, dnevnik *Slobodna Dalmacija* i tjednik *Nedjeljna Dalmacija*, u njima posvećenom poglavlju posebno su obrađena i dva lista zbog svojih posebnosti, *Berekin* i *Omladinska iskra*. Svi su splitski listovi u knjizi korišteni i kao izvor, a autor u zaključku knjige ističe i da su svi oni bili informativni, a nerijetko i polemični i kritični prema slabostima sustava, naravno u mjeri u kojoj je to bilo moguće. U poglavlju o kulturi naglasak je stavljen na problem financiranja kulture i očekivanja koju je pred nju postavljao sustav samoupravnih interesnih zajednica više nego na prikaz djelovanja samih kulturnih ustanova. Takvim prikazom mjesta i uloge kulture u društveno-političkom sustavu zapravo je više rečeno o samom sustavu na lokalnom primjeru i njegovu odnosu prema kulturi koja se mora uključiti u sustav udruženoga rada nego o kulturi samoj, no uza sve probleme koje su kulturne institucije u takvu sustavu imale gotovo je čudno i da su opstale. Autor zaključno ističe da su simboli lošega stanja u kulturi i odnosa prema kulturnoj baštini bili velika zapuštenost splitske gradske jezgre i uništavanje dijela arheoloških nalazišta antičke Salone uslijed gradnje jedne dionice split-

ske zaobilaznice. Posljednje poglavlje prvoga dijela knjige posvećeno je pitanju položaja žena u društvu, koji je ostao negdje u rascjepu između deklarirane ravnopravnosti i stvarnih prilika.

Drugi dio knjige, naslovljen „Udruženi (ne)rad” (str. 235–415), raščlanjen je na poglavlja „Privreda”, „Od nezaposlenosti do ‘tehnološkoga viška’”, „Sindikata i ‘obustave rada’”, „Otuđenost od rada” i „Standard radnih ljudi i građana”. Većina zaposlenih u tadašnjem Splitu radila je u društvenom sektoru, najviše u različitim granama industrije i građevinarstva, no 80-ih godina uslijed ekonomske krize koja je vladala u cijeloj državi ni splitska industrija nije bila u povoljnom položaju. Problem „gubitaša” vrtio se između potrebe za likvidacijom i želje za spašavanjem zbog socijalnih problema do kojih bi dovelo gašenje velikoga broja radnih mjesta, pa se rješenja pokušavalo naći u reorganizacijama poduzeća, no to se s vremenom pokazalo samo kao privremeno saniranje problema. Autor razmatra razne tadašnje analize stanja koje pokazuju kako se Split 50-ih godina naglo razvio i industrijalizirao, ali se već početkom 70-ih godina došlo do prijelomne točke nakon koje pozitivan trend više nije nastavljen. Planovi za restrukturiranje privrede po kojima je trebalo više razvijati poljoprivredu, promet i turizam, a smanjivati kemijsku industriju i građevinarstvo, nisu mogli biti realizirani uslijed općega stanja, pogotovo nedostatka financijskih sredstava. Među glavnim problemima općine Split 80-ih godina bila je visoka stopa nezaposlenosti, no mjere koje su poduzimane nisu davale znatnijih rezultata, što u konačnici dovodi do širenja kriterija VIP-a (veze i poznanstva) i korupcije, a zanemarivanja kriterija stručnosti te osjećaja besperspektivnosti u mlađim generacijama. No, u boljem položaju nisu bili ni stariji koji su proglašeni „tehnološkim viškom”. Na drugoj strani zbog visoke nezaposlenosti zapošljavalo se i nepotrebne kadrove, što je dodatno gušilo ionako pokleknulu privredu. Zanimljiva su i razmatranja o ulozi sindikata, kojima je sustav davao veliku važnost, ali ipak ništa bitno nisu mogli promijeniti niti popraviti. Autor u sklopu ovoga dijela upozorava i na pojavu štrajkova, koje se tako nije smjelo zvati, pa je iskovana formulacija „obustava rada”. Posebno je analizirana i nezainteresiranost za rad. Sve te pojave autor analizira na lokalnom primjeru, ali ih smješta i u širi okvir jer se radi o pojavama raširenim u cijeloj državi, ali i općenito u državama sa socijalističkim sustavom. Drugi dio knjige zaključuje razmatranje o standardu građana Splita, odnosno o „socijalnoj karti” grada.

Treći dio knjige, „Društvo i priroda” (str. 419–547), razdijeljen je na poglavlja „Slomljeno ‘splitsko kolino’”, „Stambeno pitanje”, „Podrivanje ekonomske osnovice socijalističkoga samoupravljanja”, „Odnos prema okolišu” i „Split kao ‘Vražji otok’”. Depopulacija sela i brzi rast gradskoga stanovništva u socijalističkom razdoblju umnogome su bili posljedica službene politike, a

na prvi su pogled te pojave davale iluziju brzoga razvoja, no s vremenom su se sve jače pokazivale negativne strane takve politike jer zapuštena sela nisu mogla zadovoljiti potrebu naglo naraslog gradskog stanovništva za poljoprivrednim proizvodima, a prebrzi porast stanovništva utjecao je i na nezaposlenost, nedostatak stambenoga prostora i brojne druge pojave. Sve su te pojave i iz njih potekli problemi 80-ih godina analizirani te su pravljene i planovi za razvojne promjene. No, kako je tekla realizacija tih planova druga je priča, a autor u knjizi dobro oslikava i planove i probleme u realizaciji. U vezi s tim piše i o problemima uklapanja ljudi iz seoskih u novu, gradsku sredinu, ali i o reakcijama dijela splitske javnosti koja je o doseljenom stanovništvu imala negativno mišljenje, pa i predrasude. To možda i ne bi bilo neobično da se u tome nisu isticali i neki istaknuti splitski komunisti. Dosta je prostora posvećeno modelu društveno uvjetovane stambene izgradnje i problemima zbog kojih nije funkcionirao na najbolji način, bespravnoj gradnji, nekvalitetnoj gradnji, stambenim sporovima, (ne)plaćanju komunalija i brojnim drugim problemima vezanim uz stambeno pitanje. Poseban su pak problem bili neodgovoran odnos prema društvenoj imovini, malverzacije i privredni kriminal, koji su smatrani podrivanjem ekonomske osnovice. Industrijsko zagađenje okoliša, izlivanje otpadnih voda u neposrednoj blizini stambenih i turističkih objekata i problemi u održavanju čistoće bili su među glavnim problemima vezanim za okoliš. Treće poglavlje zaključuje podsjećanje na polemiku o Splitu, njegovu identitetu i problemima koju je izazvala reportaža Darka Hudelista objavljena u ožujku 1988. u magazinu *Start*.

Pitanje „Blijede li baklje AVNOJ-a?” slikoviti je naslov četvrtoga dijela (str. 551–792), koji je raščlanjen na poglavlja „Borba protiv nacionalizma, kleronacionalizma i klerofašizma”, „Katolička crkva kao suparnik sistema”, „Slobenito’ je stigao” i „O Tuđmane, dobit ćemo izbore!”.

Tijekom 80-ih godina u Splitu je bilo više incidenata koje se povezivalo s hrvatskim nacionalizmom, a izazivali su reakciju sistema. Tu su opširnije popraćena zbivanja i novinski članci vezani uz nastup jednoga orkestra zagorskih tamburaša u hotelu *Bellevue* 1981., premijeru opere *Zrinski* 1983., nacionalističke istupe u studentskom domu i huliganski napad na mornaričke pitomce 1985., a neki drugi incidenti pregledno su skupno obrađeni. Ovaj dio knjige nastavlja se s općenitim poimanjem „unutrašnjih neprijatelja” te praćenjem Katoličke crkve u Splitu od strane sistema, ali i Torcide, koja je smatrana izvorom huliganskih, pa i nacionalističkih ispada. Problem nacionalističkoga djelovanja za sistem se preklapao s problemom omladine jer su protagonisti većine istupa bili mladi ljudi. Promjene koje su se na širem jugoslavenskom planu zbivale potkraj 80-ih godina s pozornošću su se pratile u Splitu, a autor donosi niz različitih razmišljanja i reakcija kroz koja prati odnos prema tim

zbivanjima i raspoloženje u samom Splitu. Četvrti dio knjige zaključuje poglavlje o prvim višestranačkim izborima.

Knjiga osim četiri glavna dijela sadržava uvod, zaključak na hrvatskom (str. 793–810) i engleskom jeziku (str. 811–834), kazalo osoba (str. 835–849), popis izvora i literature (str. 850–858) te popise ilustracija (str. 859–860) i kratica (str. 861–863). Sam opis sadržaja može djelovati suhoparno, no knjiga vrvi zanimljivim detaljima, lokalnim posebnostima, ali i općim mjestima koja oslikavaju cjelokupni sustav socijalističke Jugoslavije. Unatoč promjenama političkoga, gospodarskoga i društvenoga sustava koje su se do danas zbile, čitajući neke dijelove knjige, valja se zapitati koliko su uistinu te promjene duboke, a koliko je toga još prisutno. Pogotovo to vrijedi za dijelove koji se odnose na otežano zapošljavanje žena, od kojih se pri razgovoru o poslu traži da potpišu izjavu da ne namjeravaju zatrudnjeti ili se traži potvrda da nisu trudne unatoč proklamiranim idealima i zakonskim rješenjima koja su trebala štiti majčinstvo i ravnopravnost žena, zatim na nužnost veze pri zapošljavanju, korupciju, nepovjerenje u sudstvo jer parnice traju unedogled, ili na razmatranja ima li smisla stalno iznova spašavati poduzeća koja gomilaju gubitke.

Knjiga Nikice Barića *Split 1980-ih* opširna je studija političkih, gospodarskih i društvenih odnosa u tada veličinom drugom hrvatskom gradu. No, na primjeru ove studije slučaja može se osim lokalnih zbivanja dobro upoznati i brojne društvene i gospodarske probleme prisutne u cijeloj državi. Knjiga propituje idealiziranu sliku često prisutnu u javnom prostoru, što autor u uvodnom dijelu i navodi kao poticaj pisanju knjige. Naravno, idealiziranje slike prošle stvarnosti iz vremena nečije mladosti nije ništa neobično, niti bi to ikome trebalo zamjeriti, no ipak je vrijeme i za preispitivanje takve slike sa znanstvenoga stajališta i trezvenije sagledavanje prošlosti, a u ovom je slučaju to doista temeljito i kvalitetno napravljeno. Ovo jest knjiga o Splitu, ali ne samo o njemu nego i o sustavu koji je tada vladao te može biti izvrsno polazište za slične studije o drugim gradovima, ali i o socijalističkom sustavu 1980-ih općenito.

Zdravka Jelaska Marijan